

ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

*Кірдіна О.Г., д.е.н., професор
Долуда О.О., аспірант (УкрДУЗТ)*

В статті наведено аналітичний огляд основних теорій регіонального економічного розвитку, якими керувалися при розробці стратегій та програм регіонального економічного розвитку, запроваджені протягом останніх десятиліть. Актуальність дослідження має чотири аспекти. По-перше, це визначити основні риси кожної теорії. Другий – підкреслити схожість і контраст між ними. По-третє, оцінити їх основні сильні та слабкі сторони з метою підкреслити регіональний контекст, де такі теорії можуть забезпечити кращу основу для регіонального аналізу. По-четверте, обговорити фактори, яких не вистачає в основоположних теоріях регіонального розвитку, але які є необхідними, що показали останні емпіричні дані. Доведено, що вони відіграють вирішальну роль у регіональному розвитку в епоху глобалізації економіки. Серед них і особлива актуальність для регіонів, розташованих у розвинутих економіках, це: інституційна база, місцеве інноваційне середовище та технологічна конкурентоспроможність, а також місцевий підприємницький потенціал.

Ключові слова: регіональний розвиток, теорії регіонального розвитку, регіональний економічний розвиток, фактори регіонального економічного розвитку, глобалізації економіки.

THEORIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

*Kirdina O.G., Doctor of Economics, Professor (USURT),
Doluda O.O., a tailor (USURT)*

The article provides an analytical overview of the main theories of regional economic development, which guided the strategies and programs of regional economic development introduced during the last decades. The relevance of the research has four aspects. First, it is to determine the main features of each theory. The second is to emphasize the similarities and contrasts between them. Third, to assess their main strengths and weaknesses in order to highlight the regional context where such theories can provide a better basis for regional analysis. Fourth, to discuss factors that are missing from mainstream theories of regional development, but that recent empirical evidence has revealed. It has been proven that they play a decisive role in regional development in the era of economic globalization. Among them, of particular relevance for regions located in developed economies, are: institutional base, local innovation environment and technological competitiveness, as well as local entrepreneurial potential.

Different theories of regional development emphasize different factors other than the forces of agglomeration/distribution affecting regional economic development. For example, traditional neoclassical theories emphasize the role of local supply (and relative prices) of factors of production (capital, labor and land) and total factor productivity, which is seen as a function of technological progress, which in turn is exogenous. to the process of local

development. Recent neoclassical endogenous growth models emphasize knowledge and technological effects, two of the sources of technological progress (and hence productivity growth) identified by such theories. Other theories emphasize local competitive advantages based on local characteristics as important factors influencing regional development, in addition to agglomeration/distribution forces, and the relevance of local industrial mix and local inter-industry linkages. Regional economic development theory adds the notion that technological development and time can create incentives for business, employment, and people to locate in backward and less densely populated areas, where investment in new industries and new infrastructure can be more efficient than tearing down and rebuilding the old. production structure and/or basic infrastructure of some densely populated regions.

Keywords: *regional development, theories of regional development, regional economic development, factors of regional economic development, globalization of the economy.*

Постановка проблеми. Розвиток регіональної економіки включає багато факторів, таких як політика, економіка, культура, суспільство та навколишнє середовище; ці фактори обмежують і сприяють один одному і в кінцевому підсумку призводять до високого ступеня невизначеності, що відображають регіональний економічний розвиток. Регіональна економічна відмінність стосується того факту, що в межах об'єднаної країни деякі регіони мають швидші темпи зростання, вищі рівні економічного розвитку та сильнішу економічну потужність, ніж інші, що призводить до моделі співіснування розвинутих і слаборозвинутих регіонів у просторі, регіональний економічний розвиток є незбалансованим в межах однієї країни. Економічний розвиток регіону залежить від об'єктивних факторів, таких як природно-географічні умови, транспортні умови, середовище існування та історичні причини. Помірні регіональні відмінності можуть мобілізувати економічну життєздатність і підвищити ефективність розвитку, але надмірні відмінності можуть призвести до соціальної нестабільності або навіть турбулентності, тим самим перешкоджаючи економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічного розвитку регіонів досліджується досить давно з різних поглядів і концепцій.

Зокрема, цікавими є дослідження концептуальних основ і теоретичних засад економічного розвитку регіонів, викладені у працях Буряченко А.Є. [2], Мікловоди В.А., Латиніна К.І., Фіалковського А.Р. [8], Ханіна С.Г. [9]. Окремі аспекти економічного розвитку регіонів з позицій безпеки та соціальної складової розглянуто у працях Бузько І.Р., Зеленко О.О. [1, 4], Іванової І.М., Толстанова О.К. [5], Кондратенко Н.О., Красноносової О.М., Папп В.В. [6], Мельник В.В. [7]. Окрему увагу привертає робота Вершигори Ю.З., Вершигори В.М. [3] в контексті дослідження нерівномірностей регіонального розвитку.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Разом з тим окремі питання обґрунтування теоретичних концепцій економічного розвитку регіонів не мають достатнього висвітлення у науковій літературі.

Метою статті є огляд основних теорій регіонального економічного розвитку, якими керувалися стратегії та програми регіонального економічного розвитку, запроваджені протягом останніх десятиліть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні 50 років дослідження регіонального економічного розвитку породили багато різних теорій, деякі запозичені з теорій розвитку на національному рівні, інші зосереджувалися лише на регіональному

контексті.

Як правило, моделі та теорії регіонального розвитку ґрунтуються на поєднанні як переваг, так і недоліків агломерації. Переваги агломерації стосуються економічних вигод від розміру та різноманітності (або зниження витрат виробництва, підвищення ефективності виробництва, або збільшення продуктивності), спричинених просторовою концентрацією економічної діяльності та населення. З іншого боку, просторова концентрація людей і економічної діяльності може призвести до негативних наслідків агломерації (наприклад, зростання цін на менш мобільні та дефіцитні чинники, такі як земля та робоча сила, а також проблеми із заторами, такі як шум, забруднення повітря, злочинність, соціальні проблеми), які призводять до дисперсії та деконцентрації економічної діяльності, зайнятості населення у менш перенаселених місцях.

Розглянемо більш детально основні теорії, які описують особливості розвитку регіонів.

Теорія розташування фірми. Моделі регіонального розвитку, засновані на теорії розміщення фірм, припускають, що регіональний розвиток значною мірою залежить від існування фірм у регіоні. Таким чином, у таких моделях регіональний розвиток є функцією факторів, які фірми враховують, обираючи місце розташування [4].

У своєму традиційному формулюванні – значною мірою під впливом піонерських робіт Альфреда Вебера в 1910-х роках, Андреаса Предоля в 1920-х роках і Августа Лоша в 1940-х роках – проблема визначення місця розташування фірми моделюється як проста задача мінімізації транспортних витрат. Таким чином, відстань до клієнтів, відстань до ресурсів і транспортні витрати є центральними елементами моделі місцезнаходження фірми. Таким чином, місцезнаходження фірми є місцем, де

загальні витрати на транспортування мінімізовані.

Більшість моделей регіонального розвитку, натхненних теорією розташування та розроблених до 1960 року, прийняли структуру мінімізації транспортних витрат.

У регіональній економіці теорія розміщення еволюціонувала від простих моделей мінімізації транспортних витрат до більш реалістичних моделей визначення місця розташування, які включають безліч додаткових факторів, які, як показали емпіричні дані, є значущими факторами розташування. Розширення включали, серед іншого, просторові варіації розміру ринку, різницю у вартості виробництва, наявність (і вартість) робочої сили, технічну компетентність робочої сили, технологічні можливості, регіональні зручності та якість життя, регіональний бізнес-клімат і місцеві податки. Зі збільшенням реалістичності теорії місцезнаходження також зростала складність моделей рішень щодо місцезнаходження, які все менш теоретично детерміновані моделі того, де фірми вирішують розміститися. Більш сучасні моделі регіонального розвитку, натхненні теорією розміщення фірм, визнають, що інші чинники, такі як інерція, переваги агломерації, випадковість та інституційні рамки, також можуть відігравати роль у тому, як фірми обирають місцезнаходження [2].

Традиційні неокласичні теорії. Загалом кажучи, теорії регіонального розвитку, що ґрунтуються на традиційній неокласичній структурі, припускають, що ключовими детермінантами регіонального розвитку є забезпеченість факторами та продуктивність, оскільки вони є детермінантами довгострокового зростання потенціалу пропозиції. Ці моделі також припускають вільну торгівлю між регіонами, досконалу конкуренцію, досконалу інформацію, екзогенно детермінований технологічний прогрес і рівноважний шлях зростання, що

веде до конвергенції темпів зростання між регіонами. Серед теорій регіонального розвитку, що впливають із цієї системи, є модель Бортса і Штейна та теорія вирівнювання факторних цін.

1 Модель Бортса і Штейна. Модель регіонального розвитку, розроблена Джорджем Бортсом і Джеромом Штейном у 1960-х роках, є простою адаптацією неокласичної моделі зростання Солоу (1956) до регіонального контексту, яка передбачає мобільність факторів виробництва. Відповідно до цієї моделі регіональний розвиток визначається довгостроковим темпом зростання потенціалу пропозиції, який, у свою чергу, визначається загальним зростанням запасів капіталу, пропозиції праці та продуктивності, яка залежить від технічного прогресу. Технічний прогрес вважається екзогенним по відношенню до процесу розвитку і визначається в основному неекономічними силами. Фактори виробництва такі, як праця і капітал, є мобільні між регіонами. Таким чином, інвестиції ззовні та міграція є єдиними стимулюючими факторами, які можуть стимулювати регіональний розвиток, оскільки технічний прогрес, джерело зростання продуктивності, визначається екзогенними чинниками [3].

2 Теорія вирівнювання факторних цін. Теорія регіонального розвитку вирівнювання факторних цін, яка походить від робіт Елі Хекшера (у 1910-х роках), Бертіла Оліна (у 1930-х роках) і Бели Баласси (у 1960-х роках), припускає, що регіональний розвиток відбувається як процес вирівнювання факторних цін між регіонами. Згідно з цією теорією, інвестиції, як правило, спрямовуються з провідних регіонів у відстаючі, де нижчі ціни на фактори виробництва (наприклад, на робочу силу, землю чи енергію), які дозволяють отримати більшу віддачу від інвестицій. Зі збільшенням інвестицій у відстаючі регіони зростає і конкуренція за фактори виробництва, що призводить до підвищення цін на фактори виробництва

та зниження прибутку від інвестицій. З часом вартість факторів виробництва та прибутковість інвестицій, як правило, вирівнюються в регіонах.

Основною перевагою теорій регіонального розвитку, заснованих на традиційному неокласичному підході, є наголос на продуктивності та технологічному прогресі як основних джерелах економічного розвитку. Їх основні обмеження походять від сильних гіпотез, на яких побудовані ці моделі, які неможливо перевірити в більшості регіональних економік. Особливо важливими для регіонального розвитку є (нереалістичні) припущення про екзогенний характер технологічного прогресу та постійну віддачу від масштабу, які означають, що економія агломерації та економія від масштабу не існує або не має значення для регіонального розвитку.

Неокласичні теорії ендогенного росту. Наприкінці 1980-х і на початку 1990-х років у літературі з'явилася велика кількість теоретичних розробок як спроба ввести більше *realis* у традиційні неокласичні теорії. Багато теоретиків зробили внесок у ці розробки, які в літературі називають «ендогенним зростанням», а саме Пол Ромер, Джин Гроссман, Елханан Хелпман, Роберт Барро та Роберт Лукас. Як і очікувалося, також були спроби ввести концепцію ендогенного зростання в теорії регіонального розвитку, натхненні неокласикою. Одним із перших кроків у цьому напрямку стала робота Стефано Маґріні наприкінці 1990-х років [9].

Неокласичні теорії ендогенного зростання регіонального розвитку модифікують традиційні неокласичні теорії, роблячи технічний прогрес (і, отже, зростання продуктивності) ендогенним для економічного процесу. Було розроблено кілька моделей, багато з яких суттєво змінюють традиційну неокласичну структуру, припускаючи недосконалу конкуренцію та збільшуючи

віддачу від масштабу. Вони також поклалися на різні математичні формулювання та припустили різні спрощені гіпотези, намагаючись концептуалізувати регіональні характеристики, які можуть спричинити технологічні зміни. Така концептуалізація включала моделювання технологічних змін як функції людського капіталу – запасів та/або накопичення з часом, НДДКР, інновацій, поширення знань і поширення технологій.

Коротше кажучи, теорії ендегенного зростання регіонального розвитку бачать довгострокове регіональне зростання як результат накопичення капіталу та праці (традиційний неокласичний погляд), а також як результат регіональних характеристик з точки зору людського капіталу, науково-дослідних розробок, інновацій, знань, а також певні наслідки поширення знань і технологій.

Одним із головних внесків цих теорій у регіональний розвиток є наголос на людському капіталі, знаннях та інноваціях як важливих рушійних силах довгострокового зростання та розвитку. Другим важливим внеском є визнання того, що технології та знання створюють побічні ефекти, які, у свою чергу, самі по собі є важливими визначальними факторами регіонального розвитку. Їх основні недоліки впливають із основного припущення, що в регіонах завжди є необхідні умови для перетворення людського капіталу та науково-дослідних робіт у продуктивні інновації та підвищення продуктивності, а також умови для поширення знань і технологій.

Нові теорії економічної географії. Нові економіко-географічні теорії регіонального розвитку виникли в 1990-х роках з роботами Пола Кругмана та Ентоні Венейблса, які об'єднують у формальну (математичну) неокласичну структуру концепції кумулятивної причинно-наслідкової зв'язку та агломераційної економіки, розроблені теоріями «ядро-периферія» у 1950-х

роках. Таким чином, нові економіко-географічні теорії регіонального розвитку змінюють традиційну неокласичну модель, припускаючи зростаючу віддачу від масштабу та недосконалу конкуренцію в контексті міжрегіональної торгівлі [7].

Новий підхід до економічної географії зосереджується на балансі між доцентровими (агломеруючими) і відцентровими (розпоршуючими) силами у визначенні ступеня та форми регіональної концентрації економічної діяльності. Доцентрові (агломераційні) сили, які мають тенденцію до просторової концентрації, включають, згідно з цими теоріями, розмір ринку, транспортні витрати, кооперативні та функціональні зв'язки між фірмами, щільні ринки праці з різноманітністю навичок і зовнішню економію від масштабу, наприклад поширення знань. Відцентрові (поточні) сили, які мають тенденцію до просторової деконцентрації, включають нерухомість робочої сили, нижчу вартість землі та зовнішні негативні наслідки різного роду, такі як перевантаження.

Серед діапазону доцентрових і відцентрових сил багато моделей, розроблених у рамках цього підходу, наголошують на економії від агломерації (змодельованої як збільшення віддачі від масштабу) і транспортних витратах – змінних, які легко виміряти і які є сумісні з підходом до математичних формулювань, якого дотримуються ці моделі. Згідно з цими теоріями, тенденція до просторової кластеризації економічної діяльності позитивно корелює з економією агломерації та негативно корелює з транспортними витратами. З цієї точки зору, зростаюча регіональна дивергенція та центральна периферійна модель економічного розвитку є результатом агломерації. Кумулятивне зростання в «основних» регіонах відбувається тому, що фірми отримують вигоду від економії витрат та/або збільшення доходу в результаті взаємної взаємодії та взаємозалежності, що

призводить до підвищення ефективності та порівняльних переваг [6].

Більш складні моделі змінюють традиційну неокласичну структуру, включаючи більш складні агрегуючі (доцентрові) сили, такі як об'єднання ринку праці, технологічні переливи, зв'язки попиту та пропозиції проміжних товарів, а також розмір ринку. Як відцентрові (розсіюючі) сили вони розглядають конкуренцію на товарному ринку та на факторному ринку.

Останні варіанти нових моделей економічної географії включають елементи теорії ендегенного зростання в неокласичну модель із зростаючою віддачею від масштабу. При цьому вони зосереджуються або на міжрегіональних переміщеннях людського капіталу, або на локалізованому технологічному прогресі як механізмах, що лежать в основі агрегації економічної діяльності та нерівномірного розвитку між центрами та периферіями.

Хоча багато концепцій, введених теоріями нової економічної географії, не є абсолютно новими у сфері регіонального розвитку, перевага цього підходу полягає в тому, що він переорієнтовує увагу основної неокласичної економіки на інший (і більш реалістичний) набір детермінант регіонального розвитку. Замість того, щоб покладатися виключно на накопичення виробничих факторів капіталу та праці та екзогенно детерміноване зростання продуктивності (традиційний неокласичний погляд), цей підхід підкреслює важливість агрегації та кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку для регіонального економічного розвитку. Як наслідок, це сприяє поясненню, згідно з формальною неокласичною структурою, чому регіони мають різні моделі розвитку з плином часу замість наближення до подібних довгострокових темпів зростання, як це передбачено традиційними неокласичними теоріями регіонального розвитку [1].

Одним із важливих обмежень нових теорій економічної географії є те, що вони покладаються на математичне моделювання, але їм бракує емпіричного тестування та емпіричного застосування. Ці моделі математично дуже складні, як правило, досить абстрактні та надто спрощені, вони залишають деякі аспекти незмінними або просто ігнорують їх. Тому осмислене застосування цих теорій до реального світу або перевірка є дуже складним завданням.

Висновки. Основні теорії регіонального економічного розвитку відрізняються припущеннями, які вони роблять щодо балансу між силами агрегації та розсіюванням, і силами, відмінними від сил агрегації/розподілу, що впливають на регіональний економічний розвиток, на яких вони наголошують.

Стосовно балансу між силами агрегації та диспергування можна згрупувати теорії, розглянуті в цій статті, у три основні групи. Одна група теорій припускає, що сили агрегації забезпечуватимуть продовження зростання динамічних місць, які перевищують певний поріг, і що ця позитивна динаміка не обов'язково поширюватиметься на навколишні та менш динамічні області. Інші теорії побудовані на тому, що, принаймні в довгостроковій перспективі, ефект поширення на навколишні території, як правило, сильніший, ніж ефект агрегації. Третя група включає теорії, які базуються на тому, що баланс між силами агрегації та розсіювання є незрозумілим залежно від рівня кількох різних сил, що діють на місці.

Різні теорії регіонального розвитку наголошують на різних факторах, крім сил агрегації/розподілу, що впливають на регіональний економічний розвиток. Наприклад, традиційні неокласичні теорії підкреслюють роль місцевого забезпечення (та відносних цін) факторів виробництва (капітал, праця та земля) та

загальної продуктивності факторів, що розглядається як функція технологічного прогресу, який, у свою чергу, є екзогенним. до процесу місцевого розвитку. Нещодавні неокласичні ендогенні моделі зростання наголошують на знаннях і технологічних ефектах, двох із джерел технологічного прогресу (і, отже, зростання продуктивності), визначених такими теоріями. Інші теорії наголошують на місцевих конкурентних перевагах, заснованих на місцевих характеристиках, як на важливих факторах, що впливають на регіональний розвиток, окрім сил агломерації/розподілу, а також на актуальності місцевої промислової суміші та місцевих міжгалузевих зв'язків. Теорія економічного розвитку регіонів надає уявлення про те, що технологічний розвиток і час можуть створити стимули для бізнесу, зайнятості та людей до розміщення у відсталих і менш густонаселених місцях, де інвестиції в нові галузі та нову інфраструктуру можуть бути більшими ефективнішими порівняно з руйнуванням і відновленням застарілої виробничої структури та/або базової інфраструктури деяких густонаселених регіонів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Бузько І.Р., Зеленко О.О. Соціально-економічний розвиток регіонів України: безпека та соціальний діалог. *Економічний простір*. 2018. №132. С. 50-60.

2 Буряченко А.Є. Формування концепції комплексного регіонального розвитку. *Формування ринкової економіки*. 2013. №29. С. 78-93.

3 Вершигора Ю.З., Вершигора В.М. Нерівномірність розвитку регіонів Україна та шляхи її подолання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 7. С. 25-28.

4 Зеленко О.О. Формування рішень щодо економічного розвитку території із

залученням населення регіону. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 63-66.

5 Іванова І. М., Толстанов О. К. Шляхи соціально-економічного розвитку регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 102–109.

6 Кондратенко Н.О., Красносова О.М., Папп В.В. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів України. *Бізнес інформ*. 2022. Вип. 1. С. 198-204.

7 Мельник В.В. Теоретичні засади соціально-економічного розвитку регіонів як складник державного регулювання економіки. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип.17. С. 125-130.

8 Мікловда В.А., Латинін К.І., Фіалковський А.Р. Фактори розвитку регіональної економіки в контексті системної парадигми. *Проблеми економіки та управління*. 2019. Вип. 4. С. 68-74.

9 Ханін С. Г. Проблеми економічного розвитку регіонів, що зумовлюють необхідність модернізації регіональної економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 232–235.

REFERENCES

1 Buzjko I.R., Zelenko O.O. (2018). Socialjno-ekonomichnyj rozvytok reghioniv Ukrajinu:bezpeka ta socialjnyj dialogh [Socio-economic development of the regions of Ukraine: security and social dialogue]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 13, pp. 50-60.

2 Burjachenko A.Є. (2013). Formuvannja koncepciji kompleksnogho reghionaljnogho rozvytku [Formation of the concept of integrated regional development]. *Formuvannja rynkovoji ekonomiky*, no. 29, pp. 78-93.

3 Vershyghora Ju.Z., Vershyghora V.M. (2017). Nerivnomirnistj rozvytku reghioniv Ukrajinu ta shljakhy jiji podolannja [Uneven development of Ukraine's regions and ways to overcome it]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu*, vol. 7, pp. 25-28.

4 Zelenko O.O. (2018). Formuvannja

rishenj shhodo ekonomichnogho rozvytku terytoriji iz zaluchennjam naseleennja rehionu [Formation of decisions regarding the economic development of the territory with the involvement of the population of the region]. *Intelekt XXI*, no. 1, pp. 63-66.

5 Ivanova I., Tolstanov A. (2021). Shljakhy socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehionu [Ways of socio-economic development of the region]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 102–109.

6 Kondratenko N.O., Krasnonosova O.M., Papp V.V. (2022). Problemy ta perspektyvy socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv Ukrainy [Problems and prospects of socio-economic development of the regions of Ukraine]. *Biznes inform*, vol. 1, pp. 198-204.

7 Meljnyk V.V. (2018). Teoretychni zasady socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv jak skladnyk derzhavnogho

rehuljuvannja ekonomiky [Theoretical foundations of socio-economic development of regions as a component of state regulation of the economy]. *Ekonomika i suspiljstvo*, vol. 17, pp. 125-130.

8 Miklovda V.A., Latynin K.I., Fialkovskij A.R. (2019). Faktory rozvytku rehionaljnoji ekonomiky v konteksti systemnoji paradyghmy [Development factors of the regional economy in the context of the systemic paradigm]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnja*, vol. 4, pp. 68-74.

10 Khanin S. (2020). Problemy ekonomichnogho rozvytku rehioniv, shho zumovljujutj neobkhidnistj modernizaciji rehionaljnoji ekonomiky [Problems of economic development of the regions, which necessitate the modernization of the regional economy], *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 232–235.